

HAMİDİYE KÜTÜPHANESİ

I. Abdülhamid'in 1780 yılında İstanbul Bahçekapı'daki külliyesi içinde kurduğu kütüphane.

I. Abdülhamid külliyesinin temeli Şaban 1191'de (Eylül 1777) atılarak aynı yılın zilkade (aralık) ayında bazı bölümleri tamamlanmış, medrese ve kütüphanenin inşası ancak 1194'te (1780) bitirilebilmiştir. Kütüphanenin işleyişi ve görevli tayiniyle ilgili hususlar 1195 (1781) yılı başında hazırlanan vakfiye ile tesbit edilmiştir.

Hamidiye Kütüphanesi'nin diğer padişah kütüphanelerine göre kuruluşunda hem personel hem de koleksiyon bakımından oldukça fakir olduğu görülmektedir. Kütüphaneye dört hâfız-ı kütüb, bir mücellit, bir ferrâş ve bir bevâb tayin edilmiş, vakfiyede ayrıca hâfız-ı kütüblerin tahsis edilecek evlerde oturacakları belirtilmiştir. Vakfiye hazırlandığında kütüphaneye konulacak kitap sayısı belirtilmeyip yeri boş bırakılmıştır. Daha sonra yapılan sayımlardan I. Abdülhamid tarafından kütüphaneye 1552 kitabın vakfedildiği anlaşılmaktadır. Kütüphanenin kuruluşundan bir süre sonra Lala İsmâil Efendi'nin vakfettiği 750 eserle Hamidiye koleksiyonu zenginleşmiş, dört hâfız-ı kütübe ayrıca 5'er akçelik bir ek gelir sağlanmıştır.

Kütüphanede bulunan kitaplar, külliye'nin genel olarak harap bir vaziyete düşmesi ve medresenin de kadro dışı bırakılması üzerine, önce Sultan Selim İmaret'i'nin yerinde Hamid-i Evvel Medresesi adıyla inşa edilen ve daha sonra Medresetü'l-mütehasşısın olarak açılan mektebin kütüphanesine nakledilmiş, buranın kapatılmasının ardından 1924'te Murad Molla Kütüphanesi'ne, 1954 yılında da Süleymaniye Kütüphanesi'ne taşınmıştır. Kitaplar halen orada aynı adla müstakil

Hamidiye Kütüphanesi - Eminönü / İstanbul

bir koleksiyon halinde korunmaktadır. Bugün kütüphanede 302'si Türkçe, 1110'u Arapça, yetmiş sekizi Farsça olmak üzere 1490 yazma eserle onu Türkçe, yirmi biri Arapça otuz bir matbu eser mevcuttur.

BİBLİYOGRAFYA :

VGMA, *I. Abdülhamid Vakfiyesi*, nr. 159; VGMA, *I. Abdülhamid'in Hazine Defteri*, nr. 86, s. 31; VGMA, *Lala İsmâil Efendi'nin Cemâziye'l-âhir 1229/Mayıs 1814 tarihli Vakfiyesi*, nr. 746, s. 343-345; Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 179; Cevdet, *Tarih*, II, 46, 81; Halit Denner, *Süleymaniye Kütüphanesi*, İstanbul 1957, s. 64-65; Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, bk. İndeks; Müjgan Cunbur, "I. Abdülhamid'in Vakfiyesi ve Hamidiye Kütüphanesi", *DTCFD*, XXII (1964), s. 17-69; İ. Birol Alpay, "I. Sultan Abdülhamid Külliyesi ve Hamidiye Medresesi", *STY*, VIII (1978), s. 1-2, 9, 20-21; Münir Aktepe, "Abdülhamid I", *DİA*, I, 216.

İSMAİL E. ERÜNSAL

HAMİDİYE SUYU

İstanbul'un Haliç'in kuzeyinden Ortaköy'e kadar olan bölgesine içme suyu sağlayan tesisler.

II. Abdülhamid tarafından yaptırılan ve kendi adıyla anılan bu tesisler İstanbul'u besleyen Halkalı, Kırkçeşme ve Taksim sularının dışında kalan küçük isâle sistemlerinden biridir. Tesisin büyük bölümü 1900 yılında tamamlanmış, suyun verilmesi 26 Mayıs 1902 tarihinde gerçekleşmiştir. Haliç'in güneyindeki tarihi yarımadanın içme suyunu temin eden Halkalı sularının sertlik derecesi oldukça yüksek menba suyu ve yine aynı yeri besleyen Kırkçeşme suları ile Haliç'in kuzeyini besleyen Taksim sularının ise bentlerde toplanan sertlik derecesi düşük fakat kirlenen ihtimali yüksek yüzeysel su olmalarına karşılık Hamidiye suyu, sertliği Fransız ölçüsüyle 3 derece civarında bulunan temiz menba sularından meydana gelir. Bu sebeple İstanbul'un makbul sularından olup mevsime göre değişen debisi ortalama olarak günde 1200-1300 m³ kadardır. Hamidiye suyunun baş menbaları, Kırkçeşme tesislerinin doğu isâle kolu üzerinde ve Kemerburgaz'ın 2,5 km. kadar güneyinde yer alan Karakemer civarındadır. Sular maslaklarda toplandıktan sonra Kurudere boyunca devam edip Kovukkemer'e doğru yeni menbalarla batıdan gelen bir kolu olarak güneye yönelir ve böylece elli altı menbaın suyunu yirmi maslakta toplayarak Cendere terfi istasyonuna ulaşır. Buradan bir kol Kâğıthane deresinin sol sahilini takiben Kâğıthane-

ye ve oradan da Haliç'teki mezbahaya kadar uzanır.

Asıl isâle hattını teşkil eden kol, Cendere'de terfi edilen suyu 225 mm. çapındaki borularla güneye doğru yöneltir. Levent civarındaki teraziden sonra Zincirlikuyu'da ayrılarak Mecidiyeköy'deki çeşmeye ve Balmumcu'dan da ikinci bir kol ile Şişli Etfal Hastahanesi'ndeki çeşmeye su verir. Daha sonra bugünkü Halâşkârgazi caddesinin güneyindeki yoldan Nişantaşı kavşağına gelir ve buradan bir kol Harbiye-Elmadağ yolu ile Taksim Meydanı'na vardıkdan sonra bir kol Gümüşsuyu caddesinden geçerek Alman Başkonsolosluğu, Gümüşsuyu Askerî Hastahanesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi Gümüşsuyu binası önündeki çeşmelere, diğer bir kol da Fıruz Ağa Mescidi'ndeki (Cihangir) çeşmeye su verir. Taksim'den ayrılan üçüncü ve esas kol ise İstiklâl caddesini takiben Galatasaray Lisesi'ne ulaştıktan sonra Tünel'den önce ayrılan bir kolla Kasımpaşa Meydanı'ndaki çeşmeye, Tünel'den sonra bir kolla Kuledibi'ndeki çeşmeye, diğer bir kolla Bankalar caddesinden aşağı inerek Arap Camii'ndeki çeşmeye ve küçük bir kolla da sahildeki çeşmeye su verir. Nişantaşı'ndan Teşvikiye yönünde devam eden kol burada bir çeşmeye, sonra İstanbul Teknik Üniversitesi Maçka binasının altındaki bir çeşmeye, daha sonra Dolmabahçe'de İnönü Stadı önündeki iki çeşmeye ve Kabataş'ta da bir çeşmeye su vererek Topخانه'ye kadar uzanır.

Balmumcu'daki ana isâle hattından bugünkü Barbaros bulvarı yönünde devam eden ana kol Yıldız Sarayı'ndan önce birçok kola ayrılır. Batıdaki kol bugünkü yaya üst geçidinden önce batıya yönelir

Hamidiye suyu tesislerine ait su deposu 4. Levent / İstanbul

HAMİDİYE SUYU İSÂLE HATTI ve ŞEBEKESİ

Menbalarla maslaklar arası	5137 m.
Maslaklarla isâle hattı arası	3765 m.
Kemberburgaz (Karakemer) - Cendere	12.900 m.
Cendere (terfi) - su terazisi arası	2260 m.
Su terazisi - Balmumcu deposu arası	4000 m.
TOPLAM	28.062 m.
Şebeke hattı:	
Muhtelif çapta font boru	15.810 m.
TOPLAM	43.872 m.
Depolar: Cendere'de	2 × 500 m ³
Balmumcu'da	2 × 500 m ³

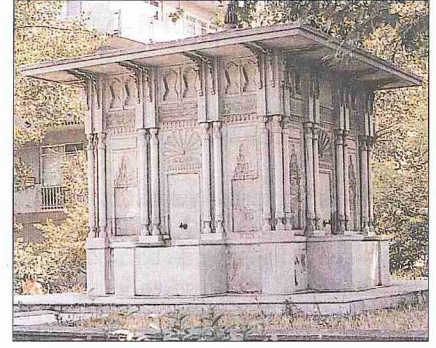
ve bir kol İhlamur Kasrı'ndaki çeşmeye, bir kol Murâdiye Çeşmesi'ne ulaşır; bu iki kolun ayırım yerinde de bir çeşme vardır. Batı koluna bağlı diğer bir kol Abbas Ağa Parkı yanında ve Sinan Paşa Camii civarında çeşitli yerlere su verir. Doğu tarafına ayrılan kollarından biri Yıldız Sarayı'nda dallanarak saray içinde ve dışında birçok yere su dağıtır. Diğer iki kol Orhâniye Kışlası civarından birbirine paralel olarak geçip biri Yahyâ Efendi Dergâhı'na, diğeri Ortaköy'e ve yine bunlardan bir kol sahil boyunca Bebek yönüne, bir diğeri de Beşiktaş yönüne gider.

Hamidiye suyu ile beslenen resmî binalar şunlardır: Dördüncü Levent İETT Garajı, Balmumcu Askerî Garnizonu, Şişli Etfal Hastahanesi, Harbiye Orduevi, Notre Dame de Sion Fransız Kız Lisesi, Galatasaray Lisesi, İstanbul Teknik Üniversitesi (Gümüşsuyu), Gümüşsuyu Askerî Hastahanesi, İlk Yardım Hastahanesi (bugün Taksim Hastahanesi), Sular İdaresi, Kuledibi Belediye Hastahanesi, Kasımpaşa Deniz Hastahanesi, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi (bugün Mimar Sinan Üniversitesi), Atatürk Kız Lisesi, Dikilitaş İlkokulu, Beşiktaş Resim ve Heykel Müzesi, Dolmabahçe Sarayı, Beşiktaş Askerlik

Şubesi, Yıldız Camii, Şâle Köşkü, Yıldız Teknik Okulu (Yıldız Üniversitesi), Yıldız Eski Polis Okulu, Harp Akademisi, Palanga caddesindeki askerî tamirhane, Orhâniye Kışlası, Yıldız Çini Fabrikası (Yıldız Çini ve Porselen Sanayii Müessesesi), Yahyâ Efendi Dergâhı, Kabataş Lisesi, Galatasaray Lisesi (ilkokul kısmı; bugün Galatasaray Üniversitesi), Yüksek Denizcilik Okulu, Şeref Stadyumu (bugün Çırağan-Kempinski Oteli), Kızılay Deposu, Şeker Deposu, Beşiktaş Kız Ortaokulu (Beşiktaş Kız Lisesi), Gaziosmanpaşa Ortaokulu, Durakreis İlkokulu, İbrâhim Paşa Camii, Teşvikiye Işık Lisesi, Maçka Kız Ortaokulu (Nişantaşı Kız Lisesi), Maçka Teknik Okulu (İstanbul Teknik Üniversitesi İşletme Fakültesi), Yıldız Saçır ve Dilsizler Okulu, İhlamur Kasrı, Eski Mâbeyn Okulu.

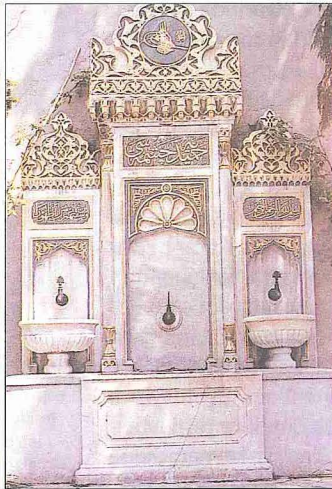
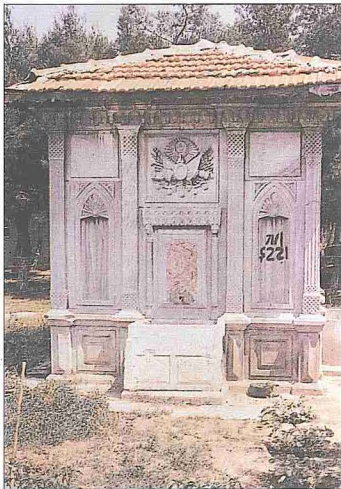
Hamidiye Çeşmeleri. Resmî kayıt ve planlara göre Hamidiye şebekesine bağlı halka açık çeşmelerin yedi tanesi isâle hattı üzerinde olup Beşiktaş Sarayı'ndaki on, Yıldız Sarayı'ndaki otuz ve Dolmabahçe Sarayı'ndaki on beş çeşme ile birlikte toplam çeşme sayısı 148'dir. Bu çeşmeler Hamidiye çeşmeleri ve Hamidiye suyundan beslenen çeşmeler olmak üzere ikiye ayrılır. Birinci gruptakiler birkaç tanesi hariç şebekeyle birlikte yapılmış ve aynı tarihte hizmete girmiş, ikinci gruptakiler ise daha önce yine II. Abdülhamid veya başka kişiler tarafından yaptırılmış ve sonradan bu şebekeye bağlanmıştır. Hamidiye çeşmelerinin genelde aynı standartta ve nisbeten sade oldukları, ancak bazılarının buldukları yere göre farklı biçimlerde ve daha süslü yapıldıkları görülür.

Hamidiye çeşmelerinden ve Hamidiye suyundan beslenen çeşmelerden 1992 yılında tesbit edilenler şunlardır (suyu akanlara + işareti konulmuştur): 1. Esentepe

Ertuğrul sitesindeki Hamidiye Çeşmesi – Beşiktaş / İstanbul

Yazarlar sokağındaki çeşme tamir görmüş olmakla birlikte orijinal durumunu korumuştur. Mermer üzerinde tuğra ile "Hamidiye Çeşmesi" yazısı ve 1318 (1900) tarihi bulunmaktadır (+). 2. Esentepe Nîmet Abla Camii yanındaki çeşme yeniden yapılmış ve mermer plakalarla kaplanmıştır (+). 3. Balmumcu Kışlası'nın bahçesinde mermer, kitâbesiz küçük çeşme. 4. Balmumcu deposu önündeki yeniden yapılmış betondan küçük bir çeşme (+). 5. Erdoğan Özkardeşler sokağında bulunan çeşme de betondan yeniden yapılmıştır (+). 6. Teşvikiye Camii yanında Hamidiye suyundan beslenen mermer kaplamalı Said Bey Çeşmesi. 7. Spor caddesinde, Abdülmecid'in annesi Bezmiâlem Vâlide Sultan tarafından 1839 yılında yaptırılan çeşmeye de sonradan Hamidiye suyu bağlanmıştır. 8. Nusretiye Camii'nin yanında iken İstanbul Teknik Üniversitesi Maçka binasının karşısına getirilen Raimondo d'Aranco'nun eseri II. Abdülhamid Çeşmesi. 9. Tophane'de I. Mahmud tarafından 1732 yılında yaptırılan çeşme önceleri Taksim suyundan beslenirken sonradan Hamidiye suyu bağlanmıştır. 10. Askerî Müze bahçesindeki font Hamidiye Çeşmesi. 11. Askerî Müze müştemilât binası içerisindeki kitâbesiz mermer çeşme. 12. İstanbul Teknik Üniversitesi Taşkılla binası içerisinde Aslanlı Çeşme (Hamidiye suyundan beslenmiş olabilir). 13. Alman Konsolosluğu bahçesinde; kitâbeli, üzerinde hicrî 1324 ve milâdî 1906 tarihleri yazılı olan Avrupalı üslûpta çeşme. 14. Sıraselvililer kolundan beslenen Firuz Ağa Mescidi yanındaki font Hamidiye Çeşmesi. 15. Yeniçarşı caddesinde, Boğazkesen caddesine doğru giderken Galatasaray Lisesi'nin duvarı üze-

Orhâniye Kışlası bahçesindeki Hamidiye Çeşmesi ile Yıldız Sarayı'ndaki Hamidiye Çeşmesi – Beşiktaş / İstanbul

rinde yer alan bazı kısımları kırık, mermerden yapılmış orijinal çeşme; üzerinde tuğra ile "Hamidiye Çeşmesi" yazısı ve 1318 (1900) tarihi yer almaktadır. 16. Kasımpaşa'daki nişan taşları gibi sütun şeklinde olan ve üzerinde "Hamidiye Çeşmesi" yazısı ile 1306 (1889) tarihi bulunan çeşme (Hamidiye suyunun daha sonra bağlandığı anlaşılmaktadır). 17. Arap Camii'nin şadırvanı (veya çeşmeler; hangisi olduğu kesin belli değildir). 18. Darphâne'nin bahçesindeki font Hamidiye Çeşmesi (+). 19. Darphâne'nin arkasında bulunan yeniden yapılmış beton çeşme (+). 20. Dikilitaş'ta Dikilitaş caddesinin köşesinde Hoca Çeşmesi denilen, mermer plakalarla kaplı yeniden yapılmış çeşme (+). 21. Dikilitaş'ta Hara sokağının başında yeniden yapılmış, mermer plakalarla kaplı çeşme (+). 22. Dikilitaş'ta Emirhan sokağında bulunan yeniden yapılmış (ayna taşı eski), mermer plakalarla kaplı çeşme (+). 23. Beşiktaş Balmumcu'da Ertuğrul Sitesi'ndeki 1306 (1889) tarihli dört yüzlü meydan çeşmesi (Hamidiye suyu şebekenin yapılışı sırasında bağlanmıştı) (+). 24. Ortaköy Camii'nin yanındaki font Hamidiye Çeşmesi (halen sağlam durumdadır) (+). 25. Çırağan Sarayı'nın karşısında Yıldız Parkı'nın girişindeki çeşme (yalnız teknesine rastlanmıştır). 26. Yıldız Çini Fabrikası civarında itfaiyeye yakın bir yerde bulunan dört yüzlü meydan çeşmesi (Hamidiye suyu sonradan bağlanmıştır). 27. Çırağan'da Yahyâ Efendi çıkması üzerindeki 1321 (1903) tarihli mermer çeşme. 28. Yahyâ Efendi Dergâhı'ndaki 1324 (1906) tarihli mermer çeşme. 29. Yıldız Camii'nin bahçesinde üzerinde 1258 (1842), 1293 (1876) ve 1318 (1900) tarihli levhalar bulunan font çeşme. 30. Eğriçinar sokağı ile Âsâriye caddesinin kesiştiği yerdeki mermer çeşme; üzerinde tuğra ile "Hamidiye Çeşmesi" yazısı ve 1318 (1900) tarihi yer almaktadır. 31. Yıldız Posta caddesiyle Yıldız cad-

Askerî
Müze'deki
dökme demir
Hamidiye
Çeşmesi -
Harbiye /
İstanbul

desinin kesiştiği yerde bulunan nisbeten az hasar görmüş mermer çeşme; üzerinde tuğra ile "Hamidiye Çeşmesi" yazısı ve 1318 (1900) tarihi görülür (+). 32. Abbas Ağa Parkı'nın alt başında Şehid Kâzım sokağı ile Selâmlık caddesinin kesiştiği yerdeki mermer çeşme; üzerinde tuğra ile "Hamidiye Çeşmesi" yazısı ve 1318 (1900) tarihi bulunmaktadır (+). 33. Yıldız Sarayı'nın Barbaros bulvarı tarafındaki girişinin karşısında yer alan üç musluklu çeşme; üzerinde tuğra ile "el-Gâzî", "Hamidiye Çeşmesi" yazıları, besmele ve, "ve sekâhüm rabbühüm şarâben tahûren" ibaresi yer almaktadır; saraydaki diğer çeşmelerde olduğu gibi tarihi yoktur. 34. Orhâniye Kışlası'nın avlusundaki meydan çeşmesi; dört yüzünde Osmanlı arması ile II. Abdülhamid'in tuğrası, yalnız bir yüzünde de besmele vardır. 35. Şeyh Zâfir Türbesi yanındaki Raimondo d'Aranco'nun eseri olan çeşme (sağlam durumdadır).

BİBLİYOGRAFYA :

Nâzım, *İstanbul Vilâyeti Şehremânetine Evkaftan Devrolunan Sular*, İstanbul 1925, s. 52-55; Sadi Nazım Nirven, *İstanbul Suları*, İstanbul 1946, s. 206-208; Kâzım Çeçen, *İstanbul'da Osmanlı Devrindeki Su Tesisleri*, İstanbul 1984, s. 143-145; a.mlf., *Taksim ve Hamidiye Suları*, İstanbul 1992, s. 167-191; a.mlf., "Hamidiye Suyu Tesisleri", *DBİst.A*, III, 544-545; "Kâğıthane Menba Suları Manzaraları", *SF*, 13 Haziran 1318/26 Haziran 1902, s. 583; Besim Ömer Paşa, "Kâğıthane Suları ve Hamidiye Çeşmeleri", *Neusâl-i Âfiyet*, III, İstanbul 1320, s. 1-28; İstanbul Büyükşehir Belediyesi Su Kanalizasyon İdaresi (İSKİ) Vakıf Suları Arşivi'nde İsmail Remzi'nin çizdiği üç plan ile diğer planlar.

KÂZİM ÇEÇEN

HAMİDİZÂDE MUSTAFA EFENDİ

(bk. MUSTAFA EFENDİ, Hamîdizâde).

HAMİDOĞULLARI

XIII. yüzyılın sonlarına doğru
Isparta, Burdur
ve Eğridir yöresinde kurulan
Türkmen beyliği.

Beyliğin adı, Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'ın hizmetine girmek üzere aşiretiyle birlikte Kuzey Suriye'yi terk ederek Anadolu'ya geldiği, uzun süre sultanın çocuklarına ve askerlerine silâh tâlimi yaptırdığı, Alâeddin'in ölümünden sonra yerine geçen oğlu II. Gıyâseddin Keyhusrev tarafından başarılı hizmetleri sebebiyle mükâfatlandırılarak 638'de (1240) Isparta ve Burdur yöresine uç kumandanı olduğu rivayet edilen Hamîd Bey'den gelir.

Hamîd Bey, ilk defa 1291 yılında Moğol zulmüne karşı uçlarda başlayan Türkmen ayaklanmaları sırasında Isparta ve Burdur yöresinde kendine bağlı Türkmenler ile birlikte harekete geçerek merkezî yönetime isyan etti ve Isparta merkez olmak üzere bağımsız bir beylik kurmaya çalıştı. Fakat Selçuklu Sultanı II. Mesud, Karamanlılar'ın başı çektiği bu Türkmen ayaklanmalarını önleyemeyince İlhanlı Hükümdarı Geyhatu Han'dan yardım istedi. Bunun üzerine büyük bir ordu ile Anadolu'ya gelen Geyhatu önce Karaman topraklarında, ardından Eşrefoğulları bölgesinde Beyşehir ve yöresiyle Eğridir, Isparta ve kısmen de Burdur'da tahribat ve katliamda bulundu. Hamîd Bey, bu Moğol saldırısından kurtulabilmek için Davras dağlarını sarp kısımlarına çekilmek zorunda kaldı. İlhanlı Hükümdarı Gâzân Han'ın Selçuklu Sultanı II. Mesud'u azletmesi sebebiyle (1296) doğan otorite boşluğundan faydalanan Hamîd Bey, muhtemelen 1297 yılında müstahkem bir yer olan Uluborlu'yu hükümet merkezi yaptı ve Isparta, Burdur, Eğridir, Ağros (günümüzde Atabey), Gönen, Barla, KeçiBORLU yöresinde Hamîdoğulları Beyliği'ni kurarak bağımsızlığını ilân etti. Beyliğin adı bazı çağdaş kaynaklarda, sonradan Osmanlı hâkimiyeti dönemine bir sancak adı olarak intikal eden Hamîd-ili şeklinde de geçer.

Beyliğin sınırlarını Yalvaç, Şarkıkaraağaç, Avşar, Sütçüler, İncirli ve Ağlasun gibi yerleşim merkezlerini içine alacak derece genişleten Hamîd Bey, ailenin en yaşlı üyesi olarak eski Türk geleneğine uygun bir şekilde hükümet merkezi Uluborlu'da "ulu bey" sıfatıyla hüküm sürdü. Onun 702 (1302-1303) yılında hayatta ol-

Yazarlar
sokağındaki
Hamidiye
Çeşmesi -
Esentepe /
İstanbul